

УДК 343.31+343.35

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.3.6>**А. В. Боровик**

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін,
проректор з наукової роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
ORCID ID: 0000-0003-1834-404X

ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ ПОТЕРПІЛИХ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ

У статті досліджено ознаки потерпілих у складах кримінальних правопорушень, що посягають на представників влади. Запропоновано класифікацію потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК. У цих кримінально-правових заборонах потерпілими окрім представників влади визнаються й інші особи, зокрема особи, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, представники громадськості.

За загальним правилом термін «представник влади» охоплює працівників правоохоронних органів, однак термін «працівник правоохоронного органу» не включає усі категорії представників влади. На сьогодні критерії віднесення певних органів до правоохоронних потребують конкретизації так-як не дають можливості однозначно ідентифікувати той чи інших орган як правоохоронний.

Аналіз положень ст. 112, 344, 346 КК свідчить про неоднозначність підходів законодавця щодо розуміння таких категорій як «державний діяч» та «державний чи громадський діяч». Деякі категорії державних діячів визнаються потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК, однак не визнаються потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК, що видається абсолютно нелогічним. Окрім того, слід звернути увагу на недосконалість переліку державних діячів в плані того, що не усі вони включені до нього. Видається кращим варіантом розв'язання цих проблем все ж уніфікацію зазначених осіб шляхом закріплення єдиного терміну.

Створення самостійних кримінально-правових норм для забезпечення кримінальної-правової охорони таких категорій державних діячів як народний депутат, член Рахункової палати, член Вищої ради правосуддя, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України видається сумнівним. Необґрунтованим видається і виокремлення державного виконавця та працівника органу державної виконавчої служби з поміж інших працівників правоохоронних органів.

У контексті вдосконалення кримінального законодавства в частині посягань на представників влади слід максимально уніфікувати як потерпілих так і вчиненні щодо них кримінально-протиправні діяння. Уніфікація потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК, можлива шляхом виокремлення посягань на представників влади в самостійні кримінально-правові норми або забезпечення їх кримінально-правової охорони спільно з іншими особами як от особи, які надають публічні послуги, представники громадськості тощо.

Ключові слова: потерпілий, представник влади, працівник правоохоронного органу, державний або громадський діяч, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. З метою забезпечення посиленої кримінально-правової охорони представників влади у Кримінальному кодексі України (далі – КК) передбачено розділ XV «Кримінальні правопорушення проти автори-

тету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». У ньому розміщено кримінально-правові заборони, передбачені ст. 342–345, 346, 347, 348,

349, 351–351-2 КК, які встановлюють підстави кримінальної відповідальності за посягання на різні категорії представників влади, зокрема працівників правоохоронних органів, державних діячів тощо.

Дослідження потерпілого має важливе значення не лише для кваліфікації кримінальних правопорушень, але в широкому розумінні і для доказування у кримінальному провадженні, криміналістичної, кримінологічної та оперативно-розшукової характеристики відповідних деліктів [1, с. 47].

Водночас детальний аналіз кримінально-правових норм, передбачених вказаними статтями, свідчить про порушення правил законодавчої техніки під час конструювання потерпілого як ознаки об'єкта цих кримінальних правопорушень.

Стан дослідження. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян досліджено в роботах В. П. Беленка, А. В. Бойка, Л. П. Брич, І. О. Давидович, О. О. Дудорова, О. О. Кирбятєва, В. А. Клименка, В. В. Кузнєцова, В. І. Осадчого, М. В. Сийплові, А. М. Удода, О. А. Чувакова, М. І. Хавронюка, С. Д. Шапченка та ін. Однак низка проблем, пов'язаних з підставами кримінальної відповідальності за ці делікти, залишаються нерозв'язаними.

Метою статті є дослідження проблем уніфікації потерпілих у складах кримінальних правопорушень проти представників влади.

Основний зміст. Переважна більшість потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК, належать до представників влади. У постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5 роз'яснено, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості [2]. Особу, яка виконує функції представника влади відносять до службових осіб (ст. 18, 364 КК).

Працівник правоохоронного органу як потерпілий від кримінальних правопорушень, що містяться в розділі XV Особливої частини КК. Не викликає заперечення

той факт, що за загальним правилом працівник правоохоронного органу є представник влади. Однак в статтях КК ці терміни розмежовуються. Працівник правоохоронного органу є найбільш поширеною категорією потерпілих у досліджуваних кримінальних правопорушеннях (ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК). Водночас окремі категорії потерпілих, як видається, можна віднести до працівників правоохоронних органів.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. *правоохоронні органи* – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3].

В науковій літературі до правоохоронних органів окремі вчені відносять навіть суд. Наприклад, В. І. Осадчий з цього приводу вказує, що якщо суд здійснює охорону прав, а це так, відповідно до Закону України «Про судоустрій України», то, без сумніву, суд є правоохоронним органом. Належність же його до самостійної «гілки» влади – зовсім інше питання [4, с. 102]. Водночас усталеною є позиція відповідно до якої судові та правоохоронні органи все ж розмежовують.

Важливо також з'ясувати чи належать до працівників правоохоронних органів інші потерпілі. Насамперед слід дослідити таку належність державного виконавця, приватного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби.

Державний і приватний виконавець це особи уповноважені державою здійснювати діяльність з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) у порядку, передбаченому законом.

Державний виконавець є представником влади, діє від імені держави і перебуває під її захистом та уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом (ст. 7 Закону України «Про органи та осіб, які здій-

снюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р.) [5].

У зв'язку з цим виникає питання чи належать державні виконавці до правоохоронних органів? Як відомо до правоохоронних органів належать органи і установи виконання покарань, а також інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р.) [3]. З-поміж органів і установ виконання покарань виділяють органи державної виконавчої служби (ч. 8 ст. 11 КВК), які виконують покарання у виді конфіскації майна (ст. 12 КВК) за місцезнаходженням майна відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» (ч. 2 ст. 48 КВК). Органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку входять до системи органів примусового виконання рішень (ст. 6 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р.) [5].

Примусове виконання рішень про конфіскацію майна покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців). Приватні виконавці на це не уповноважені (ч. 1 ст. 5, ст. 62 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року).

З огляду на зазначене можна зробити висновок, що державний виконавець є працівником державної виконавчої служби, яка належить до органів і установ виконання покарань, які у свою чергу є елементом системи правоохоронних органів.

Водночас державні виконавці окрім примусового виконання рішень про конфіскацію майна, уповноважені також на примусове виконання рішення на підставі таких виконавчих документів: 1) виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України; 2) судових наказів; 3) ухвал, постанов судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом; 4) виконавчих написів нотаріусів; 5) посвідчень комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій; 6) постанов органів (посадових

осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом; 7) рішень інших державних органів та рішень Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами; 8) рішень Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України; 9) рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень тощо (ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р.). Тому виникає слушне питання чи є державний виконавець працівником правоохоронного органу у випадку примусового виконання інших рішень, окрім рішень про конфіскацію майна. Очевидно, що відповідь на це питання можна дати лише на підставі аналізу термінів «правозастосовні функції» та правоохоронні функції». Однак з огляду на відсутність законодавчо закріплених дефініцій цих термінів можна зробити висновок, що це питання є дискусійним. Адже правозастосовні функції може виконувати практично будь-який орган держави. З огляду на це, на сьогодні критерії віднесення певних органів до правоохоронних потребують конкретизації так-як не дають можливості однозначно ідентифікувати той чи інших орган як правоохоронний.

Державний виконавець під час примусового виконання рішення про конфіскацію майна є службовою особою державної виконавчої служби, яка належить до правоохоронних органів, а саме до органів виконання покарань. Невипадково В.П. Коваленко пропонував Державну виконавчу службу України віднести до переліку правоохоронних органів [6, с. 6]. Підтримуючу цю пропозицію Є. М. Блажівський зробив деякі уточнення запропонувавши під працівником правоохоронного органу розуміти, зокрема осіб, які наділені повноваженнями представника влади у сфері правоохоронної діяльності та перебувають на службі у Державній виконавчій службі України [7, с. 118].

Важливо встановити співвідношення понять «державний виконавець» та «працівник державної виконавчої служби».

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. державними виконавцями є керівники органів *державної виконавчої служби*, їхні заступники, головні державні виконавці, старші державні виконавці, державні виконавці органів державної виконавчої служби [5].

Натомість у ст. 8 цього Закону зазначено, що державні виконавці, керівники та спеціалісти органів державної виконавчої служби є державними службовцями (ст.) [5]. Відтак очевидно, що не усі категорії працівників державної виконавчої служби належать до державних виконавців. Підтвердженням цього є й той факт, що, наприклад, у Департаменті державної виконавчої служби, окрім державних виконавців працюють також головні та провідні спеціалісти. Тому термін «працівник державної виконавчої служби» не можна ототожнювати з терміном «державний виконавець». Державний виконавець є одним із працівників державної виконавчої служби.

Конституційний Суд України слушно визнає, що поняття «працівник правоохоронного органу» необхідно визначати відповідно до розуміння ознак цього суб'єкта злочину лише за змістом його застосування у КК. Із системного аналізу положень КК вбачається, що в ньому розмежовано поняття «працівник правоохоронного органу», «працівник державної виконавчої служби», «державний виконавець» [8]. Безумовно з цим неможна не погодитися, однак наскільки виправданим є вживання понять «працівник державної виконавчої служби» та «державний виконавець». Потрібно чітко визначитися чи в розділі XV Особливої частини КК має забезпечуватися кримінально-правова охорона лише державних виконавців чи усіх працівників державної виконавчої служби. Очевидно, що ці та інші проблеми можуть бути розв'язані лише в умовах комплексного реформування кримінального законодавства.

Приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності, який уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом (ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р.) [5]. Функції приватного виконавця (діяльність з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадо-

вих осіб)) у певних випадках тотожні правоохоронним функціям державного виконавця, що свідчить про наявність в нього ознак працівника правоохоронного органу. Однак він здійснює свою діяльність самостійно і не належить до жодного державного органу, зокрема правоохоронного.

Членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути громадяни України, які досягли 18-річного віку, виявили бажання брати участь у зміцненні правопорядку і в охороні державного кордону та здатні за своїми діловими, моральними якостями і станом здоров'я виконувати на добровільних засадах взяті на себе зобов'язання (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року) [9].

Громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати в установленому цим Законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних і кримінальних правопорушень, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин (скорочено їх називають громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону) [9].

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань тощо (ст. 1 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року) [9].

Вчені вважають, що члени громадських формувань з охорони громадського порядку під час її здійснення є представниками влади [10, с. 983]. Незважаючи на це вони не належить до працівників правоохоронних органів.

За загальним правилом термін «представник влади» охоплює працівників правоохоронних органів, однак термін «працівник правоохоронного органу» не включає усі категорії представ-

ників влади. З огляду на це, наприклад, поліцейський є працівником правоохоронного органу і представником влади одночасно. Тому під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК, може виникнути питання до якої категорії потерпілих слід відносити правоохоронців. В нагоді тут стануть розроблені в теорії кримінального права правила тлумачення кримінально-правових норм.

Військовослужбовці – особи, які проходять військову службу (ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року). Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року) [11].

У п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року йдеться про військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовців зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів – громадян України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та членів їх сімей [12]. З огляду на це окремі категорії військовослужбовців можуть вважатися працівниками правоохоронних органів.

Водночас у диспозиції ст. 342 КК йдеться про військовослужбовців під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку. Окремі вчені уточнюють, що у ст. 342 КК військовослужбовець, який не є службовою особою правоохоронного органу, може бути потерпілим від цього злочину лише під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку [13, с. 1051].

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – працівник цього Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених законом та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку [13, с. 1051].

Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених цим Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року. Фонд є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. Фонд є суб'єктом управління майном, самостійно володіє, користується і розпоряджається належним майном, вчиняючи стосовно нього будь-які дії (у тому числі відчуження, передача в оренду, ліквідація), що не суперечать законодавству та меті діяльності Фонду. Фонд є економічно самостійною установою, має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в Національному банку України, у тому числі рахунки умовного зберігання (ескроу), а також рахунки в цінних паперах у депозитарних установах – банках України (ст. 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року) [14]. На підставі зазначеного уповноважену особу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб також не можна віднести до працівника правоохоронного органу.

Судовий експерт відповідно до положень Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. це особа, яка проводить судову експертизу. Натомість судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р.) [15].

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експер-

тиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р.) [15]. Виходячи з цих законодавчих положень судовий експерт також не належить до правоохоронців.

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, судовий експерт та приватний виконавець виходячи з положень ст. 365-2 КК України належать до осіб, які надають публічні послуги.

Державний чи громадський діяч як потерпілий від кримінальних правопорушень, що містяться в розділі XV Особливої частини КК. За результатами дослідження проблем підстав кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 112, 344, 346 КК, простежується певна непослідовність щодо захисту державних та громадських діячів на що неодноразово звертали увагу вчені, зокрема Є. М. Блажівський [7, с. 118–121], М. В. Довгаль [16, с. 103], В. В. Кузнецов [17, с. 25–26], В. І. Осадчий [18].

У КК вживаються терміни «державний чи громадський діяч» та «державний діяч». У зв'язку з цим виникає питання чи існує потреба в застосуванні обох термінів. Деякі категорії діячів віднесені до державних діячів у ст. 344 КК, однак не віднесені до державних чи громадських діячів у ст. 112, 346 КК (див. таблиця 1).

Аналіз положень ст. 112, 344, 346 КК свідчить про неоднозначність підходів законодавця щодо розуміння таких категорій як державний та громадський діяч. Деякі категорії державних діячів визнаються потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК, однак не визнаються потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК, що видається абсолютно нелогічним.

В. В. Кузнецов звертає увагу на те, що статті 112 та 346 КК України передбачають тотожні переліки посадових осіб, які віднесені до державних діячів (Президент України, Голова ВР України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член КМ України,

Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови КС України або ВС України, або вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор, Директор НАБУ, Уповноважений ВР України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова НБ України). Більш широкий перелік таких потерпілих від злочину передбачає ст. 344 КК України (окрім згаданих посадових осіб вказані: представник Уповноваженого ВР України з прав людини, Голова або член Центральної виборчої комісії, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) [17, с. 25–26].

В. В. Кузнецов звертає увагу на те чи доцільно виокремлювати серед потерпілих від злочинів поряд із державним діячем і громадського діяча. Цікаво, що в ст. 344 КК України взагалі не згадується громадський діяч. На його думку, відповідальність за протиправний вплив на громадського діяча (керівника політичної партії) повинна бути закріплена саме в розд. V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». Тому що вплив на громадського діяча (керівника політичної партії) насамперед спрямований на завдання шкоди політичним правам громадян, а не національній безпеці України [17, с. 25–26].

Слід звернути увагу на недосконалість переліку державних діячів в плані того, що **не усі вони до нього включені**. Наприклад, державним діячем чомусь визнають керівників таких правоохоронних органів як Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідування, Бюро економічної безпеки України, однак не визнається голова Національної поліції України. Вадою переліку державних діячів може бути і не віднесення до цієї категорії потерпілих керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

З переліком державних та громадських діячів час від часу виникатимуть проблеми, пов'язані з тим, що він **може змінюватися у зв'язку з появою нових органів чи зміною назви існуючих**.

О. С. Сотула з цього приводу зазначає, що в українському законодавстві коло державних

Таблиця 1

Категорії потерпілих від втручання у діяльність державного діяча (ст. 344 КК)	Категорії потерпілих від погрози або насильство щодо державного чи громадського діяча ст. 346 КК)	Категорії потерпілих від посягання на життя державного чи громадського діяча ст. 112 КК)
Президент України	Президент України	Президент України
Голова Верховної Ради України	Голова Верховної Ради України	Голова Верховної Ради України
народний депутат України	народний депутат України	народний депутат України
Прем'єр-міністр України	Прем'єр-міністр України	Прем'єр-міністр України
член Кабінету Міністрів України	член Кабінету Міністрів України	член Кабінету Міністрів України
Голова Конституційного Суду України	Голова чи суддя Конституційного Суду України	Голова чи суддя Конституційного Суду України
суддя Конституційного Суду України		
Голова чи член Вищої ради правосуддя	Голова чи член Вищої ради правосуддя	Голова чи член Вищої ради правосуддя
Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або його представник	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
Директор Національного антикорупційного бюро України	Директор Національного антикорупційного бюро України	Директор Національного антикорупційного бюро України
Директор Державного бюро розслідувань	Директор Державного бюро розслідувань	Директор Державного бюро розслідувань
Директор Бюро економічної безпеки України	Директор Бюро економічної безпеки України	Директор Бюро економічної безпеки України
Генеральний прокурор	Генеральний прокурор	Генеральний прокурор
Голова Рахункової палати або інший член Рахункової палати	Голова або інший член Рахункової палати	Голова або інший член Рахункової палати
<i>Голова або член Центральної виборчої комісії</i>		
Голова Національного банку України	Голова Національного банку України	Голова Національного банку України
<i>член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення</i>		
Голова Антимонопольного комітету України		
Голова Фонду державного майна України		
Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України		
член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг		
	Голова чи суддя Верховного Суду	Голова чи суддя Верховного Суду
	Голова чи суддя вищих спеціалізованих судів	Голова чи суддя вищих спеціалізованих судів
	керівник політичної партії України	керівник політичної партії
	близькі родичі державного чи громадського діяча	

Примітка. Курсивом виділено категорії діячів, які не співпадають.

та громадських діячів є чітким і вичерпаним, що не дає можливість так широко тлумачити цей перелік, як це має місце у КК інших країн та проєктах КК України. Україна знаходиться на етапі активного державотворення – будуть засновуватися нові вищі державні посади, буде змінюватися зміст вже існуючих посад, деякі з них

взагалі можуть бути скасовані. Тому перелік вищих посадових осіб, що підпадають під кримінально-правову охорону ст.112 КК України, буде вимагати постійного коригування. Для виправлення цього недоліку необхідно, насамперед, дати термінологічне кримінально-правове визначення поняттю «державний діяч».

З урахуванням всього вищезгаданого, О. С. Сотула пропонує таку форму викладу даного поняття: «Державний діяч – це вища посадова особа держави або член вищих органів державної влади, що користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях цих органів, якщо це прямо вказано у законах України» [19, с. 61–62]. На думку З. А. Загинеї під державним діячем розуміється особа, наділена публічними державно-владними повноваженнями, яка обрана безпосередньо народом або призначена Президентом України чи Верховною Радою України, щодо якої у законодавстві України існує особлива процедура призначення на посаду, звільнення з посади і яка несе публічно-правову відповідальність за стан виконання своїх повноважень, а також на яку не поширюється Закон України «Про державну службу» [20, с. 603].

Такий спосіб викладу норми надасть можливість залишати незмінною ст. 112 КК України, але урахувати при цьому зміни, що будуть відбуватися у законодавстві України. Таким чином, в кожному конкретному випадку при вирішенні питання про те, чи є потерпілий державним діячем, достатньо з'ясувати чи відноситься обіймана ним посада до вищих посад держави або він є членом вищих органів державної влади, що користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях цих органів і лише в тому випадку, якщо це прямо вказано у законах України [19, с. 61–62].

В контексті розв'язання цієї проблеми вчені висловлюють й інші пропозиції, зокрема В. М. Боровенко пропонує **звуження переліку потерпілих** осіб у ст. 112 КК, оскільки при «саморозмноженні» державного апарату цей перелік може стати безкінечним [21, с. 211]. З такою позицією не можна погодитися. Звуження переліку означатиме, що одні державні діячі підпадатимуть під посилену кримінально-правову охорону у зв'язку з їх державною діяльністю, а інші – ні. Це видається не зовсім справедливо.

Кращим варіантом розв'язання цих проблем є уніфікацію цих осіб шляхом закріплення єдиного терміну, який би використовувався у різних галузях законодавства. Має рацію В. В. Кузнецов в тому, що слід запропонувати нормативне визначення державного діяча та передбачити єдиний перелік державних діячів, які знаходяться під державною охороною [17, с. 26–27].

Однак не можна погодитися з позицією В. В. Кузнецова відповідно до якої особлива

кримінально-правова охорона повинна стосуватися лише тих державних діячів, які перебувають під державною охороною – Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Голова Верховного Суду України, особи, які тимчасово виконують обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України [17, с. 29].

В. В. Кузнецов пропонує також передбачити норми про відповідальність за протиправний вплив на громадського діяча в розд. V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» [17, с. 29].

Заслуговує на увагу позиція вчених, які розробляють проєкт нового КК. Для прикладу у проєкті нового КК термін «державний діяч» та «державний чи громадський діяч» не використовуються. Натомість вживається термін «публічна службова особа»: а) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – службова особа, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, контрольно-ревізійних чи реєстраційних обов'язків, в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, зазначена у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; б) службова особа, яка виконує такі обов'язки в юридичній особі публічного права; в) особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру чи укладення публічного договору надає публічні послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (зокрема, нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя) (п. 59 ст. 1.3.1. проєкту) та термін «публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище»: а) Президент України, б) Голова Верховної Ради України, Перший заступник, заступник Голови Верховної Ради України, Голова Комітету Верховної Ради України, в) Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України або особа, яка виконує його обов'язки, г) Секретар Ради національної безпеки і оборони України, д) керівник іншого державного органу, передбаченого Конституцією України, або особа, яка виконує його обов'язки, е) Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Державного

бюро розслідувань України, Директор Бюро економічної безпеки України або особа, яка виконує їхні обов'язки, є) керівник центрального органу виконавчої влади або особа, яка виконує його обов'язки, ж) керівник Офісу Президента України, керівник Апарату Верховної Ради України, керівник Секретаріату Кабінету Міністрів України (п. 58 ст. 1.3.1. проєкту) [22].

Окрім державного та громадського діяча варто звернути увагу й на *депутата місцевої ради* – представника інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу, обраного в порядку, установленому Конституцією та законами України до обласної, районної, міської, районної в місті, сільської чи селищної ради, повноваження якого визнані, розпочалися і не припинені в установленому законом порядку [13, с. 1069]. Фактично це публічна службова особа, представник місцевої влади. Вони не належать до державних чи громадських діячів, однак є представниками місцевої влади, а тому потребують кримінально-правової охорони в межах досліджуваних норм.

У контексті розв'язання цієї проблеми імпонує підхід авторів нового проєкту КК щодо уніфікації кримінально-правових заборон за ознакою потерпілого на що вже зверталася увага у попередніх публікаціях [23]. Однак і тут не все так однозначно.

У ст. 9.7.4. (Опір) проєкту виділяється три категорії потерпілих:

1) представник влади, який законно виконує службові обов'язки чи реалізує свої повноваження;

2) особа, яка законно здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг;

3) представник громадськості, який реалізує своє суб'єктивне право в інтересах суспільства [22].

Безумовно окрім, представників влади посиленого кримінально-правового захисту у зв'язку із здійсненням певної діяльності на користь держави та її громадян, потребують й інші категорії потерпілих.

Деяко інший підхід застосували автори проєкту КК у ст. 9.7.5. – «Насильство у зв'язку з виконанням особою службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією суб'єктивного права чи виконанням юридичного обов'язку». Сама назва статті дає підстави виділити три категорії потерпілих: 1) особа, яка виконує службові повноваження; 2) особа, яка виконує професійні обов'язки; 3) особа, яка реалізує своє суб'єктивне право чи виконує

юридичний обов'язок в інтересах суспільства, правосуддя або міжнародного правопорядку виконує професійних обов'язків.

Натомість у ст. 8.2.3. проєкту КК пропонується криміналізувати втручання в діяльність прокурора, слідчого, детектива, дізнавача, захисника, представника особи, судового експерта, працівника державної виконавчої служби чи приватного виконавця», а у ст. 8.2.4. – перешкоджання діяльності прокуратури чи органів правопорядку [22].

Таким чином, на сьогодні існує нагальна потреба в уніфікації потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК. Про складність цієї проблеми свідчить той факт, що навіть розробники проєкту нового КК України ще не сформувавши однозначних підходів до розв'язання цієї проблеми. Видається, що оптимізація кримінально-правових заборон за ознакою потерпілої особи можлива за результатами дослідження не лише потерпілої особи, але й форм об'єктивної сторони відповідних кримінально-протиправних посягань. В контексті удосконалення кримінального законодавства в частині посягань на представників влади слід максимально уніфікувати як потерпілих так і вчиненні щодо них кримінально-протиправні діяння. Водночас щодо уніфікації потерпілих, то тут можливі декілька варіантів: виокремлення посягань на представників влади в самостійні кримінально-правові норми або забезпечення їх кримінально-правової охорони спільно з іншими особами як от особи, які надають публічні послуги, представники громадськості тощо.

За результатами опрацювання ознак потерпілого в складах кримінальних правопорушень, що посягають на представників влади, можна запропонувати декілька **висновків**.

По-перше, на підставі аналізу диспозицій ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК можна запропонувати таку класифікацію потерпілих у досліджуваних кримінальних правопорушеннях:

1) представники влади (ст. 342, 349 КК);

2) працівники правоохоронних органів (ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК), зокрема державний виконавець (ст. 342, 343 КК), працівник органу державної виконавчої служби (ст. 343, 347 КК);

3) державні або громадські діячі (ст. 344, 346 КК), зокрема народний депутат України (ст. 351 КК), член Рахункової палати (ст. 351-1 КК), член

Вищої ради правосуддя (ст. 351-2 КК), член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2 КК);

4) особи, які надають публічні послуги – приватний виконавець (ст. 342, 343, 347 КК), судовий експерт (ст. 343 КК); уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК);

5) інші особи – член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону (ст. 342, 348 КК), військовослужбовець (ст. 342, 348 КК), депутат місцевої ради (ст. 351 КК);

6) близькі родичі (ст. 343, 345, 347, 348, 349 КК).

Таким чином у кримінально-правових заборонах, призначених для забезпечення кримінально-правової охорони представників влади від кримінально-караних посягань на них, потерпілими окрім представників влади визнаються й інші особи, зокрема особи, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, представники громадськості.

По-друге, за загальним правилом термін «представник влади» охоплює працівників правоохоронних органів, однак термін «працівник правоохоронного органу» не включає усі категорії представників влади. З огляду на це, наприклад, поліцейський є працівником правоохоронного органу і представником влади одночасно. Тому під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК, може виникнути питання до якої категорії потерпілих слід відносити правоохоронців. В нагоді тут стануть розроблені в теорії кримінального права правила тлумачення кримінально-правових норм.

На сьогодні критерії віднесення певних органів до правоохоронних потребують конкретизації так-як не дають можливості однозначно ідентифікувати той чи інших орган як правоохоронний.

Потрібно чітко визначитися чи в розділі XV Особливої частини КК має забезпечуватися кримінально-правова охорона лише державних виконавців чи усіх працівників державної виконавчої служби.

По-третє, аналіз положень ст. 112, 344, 346 КК свідчить про неоднозначність підходів законодавця щодо розуміння таких категорій як «державний діяч» та «державний чи громадський діяч». Деякі категорії державних діячів визнаються потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344

КК, однак не визнаються потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК, що видається абсолютно нелогічним. Окрім того, слід звернути увагу на недосконалість переліку державних діячів в плані того, що не усі вони включені до нього. Наприклад, державним діячем чомусь визнають керівників таких правоохоронних органів як Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідування, Бюро економічної безпеки України, однак не визнається голова Національної поліції України. Вадою переліку державних діячів може бути і не віднесення до цієї категорії потерпілих керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Видається кращим варіантом розв'язання цих проблем все ж уніфікацію зазначених осіб шляхом закріплення єдиного терміну.

По-четверте, створення самостійних кримінально-правових норм для забезпечення кримінально-правової охорони таких категорій державних діячів як народний депутат, член Рахункової палати, член Вищої ради правосуддя, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України видається сумнівним. Необґрунтованим видається і виокремлення державного виконавця та працівника органу державної виконавчої служби з поміж інших працівників правоохоронних органів.

По-п'яте, на сьогодні існує нагальна потреба в уніфікації потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК. Про складність цієї проблеми свідчить той факт, що навіть розробники проекту нового КК України ще не сформуvalи однозначних підходів до її розв'язання. Видається, що оптимізація кримінально-правових заборон за ознакою потерпілої особи можлива за результатами дослідження не лише потерпілої особи, але й форм об'єктивної сторони відповідних кримінально-протиправних посягань. У контексті вдосконалення кримінального законодавства в частині посягань на представників влади слід максимально уніфікувати як потерпілих так і вчиненні щодо них кримінально-протиправні діяння. Уніфікація потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 КК, можлива шляхом виокремлення посягань на представників влади в самостійні кримінально-правові норми або забезпечення їх кримінально-правової охорони спільно з іншими особами як от особи, які надають публічні послуги, представники громадськості тощо.

Список використаної літератури:

1. Вознюк А. А. Факультативні ознаки складу злочину: міжгалузевий вимір. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 45–47.
2. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>
3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>
4. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: Монографія. К.: Атіка, 2004. 336 с.
5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
6. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою чи службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський державний ун-т внутрішніх справ., 2009. 18 с.
7. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 234 с.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) від 18 квітня 2012 р. № 10-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text>
9. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [5-те вид., переробл. та доповн.]. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.
11. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
12. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [10-те вид., переробл. та доповн.]. Київ: Дакор, 2018. 1360 с.
14. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
15. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
16. Довгаль М. Поняття злочинів, що посягають на осіб, які представляють авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. №. 2. С. 96–108.
17. Кузнецов В. В. Удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. №. 33. С. 23–31.
18. Осадчий В. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 469 с.
19. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 201 с.
20. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.
21. Боровенко В. М. Злочини, що посягають на національну безпеку України. *Особлива частина Кримінального кодексу України : система та зміст*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20–23 жовт. 2021 р. / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 209–211.
22. Контрольний текст проекту нового КК України (станом на 14 серпня 2022 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-07-2022.pdf>
23. Боровик А. В. Окремі питання диференціації відповідальності за кримінальні правопорушення проти представників державної влади в проекті нового Кримінального кодексу України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 210–211.

Borovyk A. V. Problems of the unification of victims in criminal offenses against representatives of the authorities

The article examines the characteristics of victims in criminal offenses that encroach on representatives of the authorities. The proposed classification of victims of criminal offenses provided for in Art. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 of the Criminal Code. According to these criminal law prohibitions, other persons are recognized as victims in addition to representatives of the authorities, in particular, persons who carry out professional activities in the provision of public services, representatives of the public.

As a general rule, the term “representative of the authority” includes law enforcement officers, but the term “law enforcement officer” does not include all categories of government officials. Currently, the criteria for classifying certain bodies as law enforcement agencies need to be specified, as they do not make it possible to unambiguously identify one or another body as a law enforcement agency.

Analysis of the provisions of Art. 112, 344, 346 of the Criminal Code testifies to the ambiguity of the legislator's approaches to the understanding of such categories as «state figure» and “state or public figure.” Some categories of public figures are recognized as victims of the criminal offense provided for in Art. 344 of the Criminal Code. However, they are not recognized as victims of the criminal offense provided for in Art. 346 of the Criminal Code, which seems completely illogical. In addition, attention should be paid to the imperfection of the list of public figures in terms of the fact that not all of them are included in it. The best option for solving these problems seems to be the unification of the mentioned persons by establishing a single term.

The creation of independent criminal-legal norms to ensure criminal-legal protection of such categories of public figures as a people's deputy, a member of the Accounting Chamber, a member of the High Council of Justice, a member of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine seems doubtful. The separation of a state executive and an employee of a state executive service body from among other law enforcement officers also seems unfounded.

In the context of improving the criminal legislation in terms of assaults on representatives of the authorities, both the victims and the criminal acts committed against them should be unified as much as possible. Unification of victims of criminal offenses provided for in Art. 342–345, 346, 347, 348, 349, 351–351-2 of the Criminal Code, possible by separating encroachments on representatives of the authorities into independent criminal legal norms or ensuring their criminal legal protection jointly with other persons, such as persons who provide public services, public representatives, etc.

Key words: *victim, government representative, law enforcement officer, state or public figure, criminal offense, criminal liability.*